

Joanna Szerszunowicz
Białystok

Łączliwość przymiotnika *inteligentny* we współczesnej polszczyźnie

We współczesnym języku polskim obserwujemy zmiany zachodzące w łączliwości niektórych wyrazów¹. Przykładowo, może ona ulec rozszerzeniu, które czasami wynika z mody językowej na dane słowo. Tak jest w przypadku wielu przymiotników, przykład: *agresywny, dynamiczny, ekologiczny, głęboki, niski, poważny, pozytywny, szeroki, wąski* i *wysoki*, które we współczesnej polszczyźnie mają znaczenia wtórne, zazwyczaj motywowane przenośnię².

Rozszerzenie łączliwości może również wynikać z przesunięć stylowych – dany wyraz, używany pierwotnie w jednej odmianie, pojawia się również w innych, tworząc nowe możliwości łączenia wyrazów. Do omawianych jednostek należy wyraz *pochylić się*, który w znaczeniu metaforycznym używany był niemal wyłącznie w języku religijnym, w kombinacjach takich, jak: *pochylić się nad cudzym nieszczęściem*. Obecnie używany jest w nowych połączeniach, na przykład *pochylić się nad problemem*³.

¹ Zob. np.: M. Mycałka, *Totalny luz – o łączliwości modnego przymiotnika*, „Język Polski” 1994, LXXIV (2), s. 87–92.

² A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005, s. 190–191.

³ Użycia te najprawdopodobniej również można uznać za swoisty przejaw mody językowej. Wydaje się, że nie zasługują one na upowszechnianie. Ponadto, w wielu kontekstach wywołują niezamierzony efekt komiczny z powodu kontrastu stylistycznego (podniosły charakter czasownika i rzeczownika pochodzącego z kolokwialnej odmiany języka polskiego) oraz możliwości dosłownej interpretacji, np.: *Dzisiaj nad problemem psich kup pochylą się władze dzielnicy i zarząd osiedla*, D. Olszewska, *Psią kupę podrzucić sąsiadowi*, „Gazeta Wyborcza” (29.01.2009). http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,6213129,Psia_kupe-podrzuc-sasiadowi.html. Dostęp: 28.08.2010.

Celem artykułu jest analiza łączliwości przymiotnika *inteligentny* we współczesnym języku polskim. Materiał badawczy stanowią 372 połączenia wybranego przymiotnika z rzeczownikami wyekscerpowane z trzech korpusów języka polskiego (*Korpus Języka Polskiego PWN*, *Korpus IPI PAN*, *NKJP*) oraz współczesnych tekstów prasowych i informacyjno-reklamowych. Artykuły hasłowe ze słowników współczesnego języka polskiego⁴, zawierające kolokacje rzeczownikowe przymiotnika *inteligentny*, zostaną skonfrontowane z połączeniami pochodzącymi z zebranych tekstów, co pozwoli na wskazanie zmian, jakie zaszły w ostatnim czasie, w schematach kolokacyjnych wybranego leksemu przymiotnikowego.

1. Przymiotnik *inteligentny* w opisie leksykograficznym

Wydane w ostatnich latach słowniki języka polskiego podają zazwyczaj dwa lub trzy znaczenia przymiotnika *inteligentny*, ilustrując je przykładowymi zdaniami oraz połączeniami o pewnym stopniu stałości, czyli kolokacjami. Termin ten, pochodzący od łacińskiego *collocatio*, używany był w Firthowskiej szkole prozodyczno-kontekstowej do oznaczania uwarunkowanej leksykalnie łączliwości wyrazów⁵.

Czesław Lachur definiuje kolokację w następujący sposób: „Kolokacja (zwana też syntagmą skonwencjonalizowaną) to zdolność leksemów do tworzenia mniej lub bardziej stałych związków semantyczno-syntagmatycznych z określonymi leksemami (a także rezultat tej zdolności), np. ang. *rough paper* ‘szorstki papier’, *rough road* ‘wyboisty gościniec’, niem. *den Frieden schliessen* ‘zawrzeć pokój’ (ale: *die Tür schliessen* ‘zamknąć drzwi’), franc. *vêtemens de laine* ‘ubiorz wełniane’ (ale: *jupe en laine* ‘spódniczka wełniana’)⁶.

Według Ewy Białek kolokacja jest to „konwencjonalne połączenie wyrazowe, które (...) jest idiomatyczne w przekładzie, odtwarzalne w aktach komunikacyjnych, w którym poszczególne komponenty integrują się znacze-

⁴ Artykuły hasłowe pochodzą z wybranych słowników ogólnych języka polskiego. W polskiej tradycji leksykograficznej, inaczej niż w angloamerykańskiej (zob. np.: SEC, EAC, BBI, OCD), słowniki kolokacji powstają od niedawna. Przykładem jest oparty na *Korpusie Języka Polskiego*, wydany w 2006 roku, *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią* autorstwa Mirosława Bańki (SDS). Kolokacje uwzględnia się w słownikach ogólnych i niektórych słownikach frazeologicznych (zob. np.: SFJP, WSFJP).

⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego, Wrocław 1999, s. 303; *The Oxford Companion to the English Language*, pod red. T. McArthur, Oxford 1996, s. 214.

⁶ Cz. Lachur, *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole 2004, s. 220.

niowo tak, że swobodne ich przemieszczanie oraz przede wszystkim dowolne podmiany objęte są szeregiem zastrzeżeń i uwarunkowań”⁷. Podsumowując, kolokacje obejmują różne typy połączeń wyrazowych⁸, ich cechą wspólną jest powtarzalność danej konstrukcji w języku⁹.

Zdecydowana większość wyrazów występujących w języku polskim charakteryzuje się łączliwością ograniczoną, czyli łączy się z pewnymi elementami. Mają one określone wymagania kolokacyjne: od bardzo restrykcyjnych, jak w przypadku przymiotnika *kary*, do niemalże nieograniczonej łączliwości przymiotnika *fajny*. Analiza materiału słownikowego pozwoli określić wymagania wyrazu *inteligentny* w zakresie łączliwości, które mają poświadczenia tekstowe i są uznawane za poprawne¹⁰.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny przytacza trzy znaczenia, ilustrowane przykładami oraz trzy terminy: 1. ‘taki, który jest obdarzony inteligencją – zdolnością do uczenia się, myślenia, radzenia sobie z różnymi problemami i w różnych okolicznościach’ *Połączenia*: • inteligentny chłopiec, młodzieniec, mężczyzna, człowiek. • Inteligentna dziewczyna, kobieta. • Mało, niezbyt inteligentny. • Inteligentni rozmówcy, dyskutanci, wykładowcy, prelegenci, nauczyciele, lekarze. • Inteligentne towarzystwo, grono. • Istoty inteligentne. ▲ *psychologiczny* Inteligentne zachowania człowieka ‘postrzeganie, rozpoznawanie, uczenie się, operowanie symbolami, posługiwanie się

⁷ E. Białek, *Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie*, Lublin 2009, s. 112.

⁸ Warto zwrócić uwagę na fakt, że kolokacje badane są również w perspektywie językowo-kulturowej. Zob. np. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*, t. 1, Kosmos, koncepcja całości i red. J. Bartmiński, Lublin 1999; V. Teliya, N. Bragina, E. Oparina, I. Sandomirskaya, *Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Cultural Mentality*, [w:] *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*, red. A. P. Cowie, Oxford 2001, s. 55–75.

⁹ O typologii kolokacji zob.: R. Moon, *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach*, Oxford 2003 (1998), s. 19.

¹⁰ Opis leksykograficzny kolokacji jest bardzo istotny z punktu widzenia glottodydaktyki i translatoryki. Jak pisze Czesław Lachur, „opanowanie kolokacji jakiegoś języka stanowi nieodzowny warunek kompetencji językowej. Trudność w tym zakresie wynika z nieprzewidywalności danej kolokacji. Jest to szczególnie ważne podczas nauki języka obcego, ponieważ uczący się często nie zdaje sobie sprawy z faktu, że daną strukturę gramatyczną można realizować za pomocą różnych leksemów, pod warunkiem wszakże, że spełnione zostaną nie tylko wymogi formy (np. zgodność końcówek z funkcją składniową), ale też semantycznej łączliwości wyrazów, determinowanej nie tyle przez kontekst sytuacyjny (np. pol. *pies szczeka*, niem. *der Hund bellt*, ang. *the dog barks*), co przez system leksykalny (np. pol. *czarna rozpacz*, niem. *helle* – dosł. ‘jasna’ – *Verzweiflung*)”. Cz. Lachur, *Zarys językoznawstwa...*, s. 220. Zob. również: J. R. Nattinger, J. S. DeCarrico, *Lexical Phrases and Language Teaching*, Oxford 2001; A. Wray, *Set phrases in second language acquisition*, [w:] *Phraseologie. Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. An International Handbook of Contemporary*, red. H. Burger, D. Dobrovolskij, P. Kühn, N. R. Norrick, t. 2, Berlin – New York 2007, s. 870–881; Tejze, *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*, Oxford 2008.

językiem, rozwiązywanie problemów, twórczość człowieka i in.'. 2. „o zwierzęciu: takie, które wykazuje pewne cechy inteligencji, np. zdolność do rozwiązywania konkretnych problemów” Połączenia: • Inteligentne zwierzęta, osobniki. • Inteligentne szympansy, delfiny, szczury. 3. „taki, który świadczy o czyjejś inteligencji” Połączenia: • Inteligentna twarz. • Inteligentne spojrzenie. • Inteligentny wzrok. • Inteligentna dyskusja, rozmowa. • Inteligentne zachowanie. ▲ Inteligentna karta (np. bankowa, tożsamości) 'karta zaopatrzona w mikroprocesor, w którym znajdują się zakodowane w postaci elektronicznych impulsów wszelkiego rodzaju dane'. ▲ *wojskowy* Broń inteligentna 'typ broni raketowej wyposażonej w elektroniczne systemy pozwalające na samoczynne (bez udziału człowieka) odnajdowanie i niszczenie zaprogramowanych celów' (PSWP 14: 303). Terminy nie są uwzględniane we wszystkich słownikach ogólnych, niektóre terminy uwzględniane są w słownikach frazeologicznych¹¹.

Inny słownik języka polskiego podaje dwa znaczenia analizowanego przymiotnika: 1. Ktoś, kto jest inteligentny, jest obdarzony inteligencją. Kobieta niezwykle ciekawa i inteligentna... Delfiny są bardzo inteligentnymi zwierzętami. ▲ Także o zachowaniu, działaniu takiej osoby. ...inteligentna odpowiedź... Miała piękne, inteligentne oczy. 2. Inteligentna maszyna lub istota to taka, która potrafi myśleć/ Pracował nad konstruowaniem inteligentnych robotów... Czy poza Ziemią istnieją istoty inteligentne? (ISJP I: 542).

Uniwersalny słownik języka polskiego również rejestruje dwa znaczenia wyrazu *inteligentny*: 1. «obdarzony inteligencją, rozumny, zdolny, pojętny' inteligentny rozmówca, istoty inteligentne» • Inteligentny rozmówca. Istoty inteligentne. 2. «znamionujący inteligencję, charakteryzujący człowieka obdarzonego inteligencją» • Inteligentna twarz. Inteligentny wyraz oczu. Inteligentna rozmowa. (USJP I: 1227).

Z kolei *Nowy słownik języka polskiego* pod redakcją naukową Bogusława Dunaja w artykule hasłowym leksemu *inteligentny* zawiera trzy znaczenia: 1. o człowieku, rzadziej o zwierzęciu: obdarzony inteligencją, rozumem; bystry, rozumny' 2. 'świadczący o czyjejś inteligencji, znamionujący inteligencję' 3. 'o urządzeniach, maszynach, budynkach: zdolny samoczynnie przystosować swoje działanie lub stan do zmieniających się warunków, np. temperatury' (NSJP: 189). W słowniku tym nie są podawane przykłady użycia wyrazów hasłowych. W analizowanym artykule hasłowym nie występują terminy zawierające przymiotnik *inteligentny*.

¹¹ O miejscu terminu we frazeologii zob.: M. Tryuk, *Frazeologia terminologiczna. Kilka uwag o frazeologii w terminologii*, [w:] *Problemy frazeologii i leksykografii. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Filologiczny Wszechnicy Mazurskiej Olecko, 16-17 czerwca 1999 rok*, pod red. A. Kątnego i K. Hejwowskiego, Olecko 2000, s. 99-108.

Analiza materiału leksykograficznego wyekscerpowanego z trzech słowników pozwala stwierdzić, że na podstawie podanych w nich znaczeń oraz materiału egzemplifikacyjnego można wskazać następujące modele kolokacji rzeczownikowych przymiotnika *inteligentny*: INTELIGENTNY + RZECZOWNIKI OSOBOWE (jednostkowe lub zbiorowe, np. *inteligentny człowiek, mężczyzna, chłopiec*); INTELIGENTNY + TWARZ/OCZY (np. *inteligentna twarz, inteligentne oczy*), INTELIGENTNY + RZECZOWNIK NIEOSOBOWY ŻYWOTNY (np. *inteligentny pies, koń, ptak*); INTELIGENTNY + NAZWA CZYNNOŚCI WYMAGAJĄCEJ WYSIŁKU INTELEKTUALNEGO (np. *inteligentna dyskusja, rozmowa*); INTELIGENTNY + NAZWA REZULTATU DZIAŁANIA UMYSŁOWEGO (np. *inteligentna decyzja, inteligentne rozwiązanie*); INTELIGENTNY + NAZWA URZĄDZENIA, BUDYNKU itp. (np. *inteligentna maszyna, inteligentny dom, inteligentny robot*). Materiał egzemplifikacyjny przytoczony w wybranych słownikach realizuje wyszczególnione schematy kolokacyjne.

2. Analiza przykładów użycia nowych połączeń przymiotnika *inteligentny* z rzeczownikami

W badanym materiale przymiotnik *inteligentny* występuje we wszystkich znaczeniach podanych w wymienionych opracowaniach leksykograficznych. Liczne są połączenia realizujące schemat INTELIGENTNY + RZECZOWNIK OSOBOWY: *inteligentny szef, inteligentny pracownik, inteligentny mężczyzna*. Podobnie jest w przypadku jednostek typu INTELIGENTNY + NAZWA ZWIERZĘCIA: *inteligentny pies/koń/kot, inteligentna papuga, inteligentne chomiki*. Poświadczenia mają również kolokacje zbudowane według modelu INTELIGENTNY + NAZWA TWARZ/OCZY itp.: *inteligentny wyraz twarzy, inteligentny wyraz pyska, inteligentne oczy, inteligentne spojrzenia, inteligentny uśmiech*. Schemat INTELIGENTNY + NAZWA CZYNNOŚCI WYMAGAJĄCEJ WYSIŁKU INTELEKTUALNEGO realizowany jest przez jednostki *inteligentna dyskusja, inteligentny spór*. Połączenia o konstrukcji INTELIGENTNY + NAZWA REZULTATU DZIAŁANIA UMYSŁOWEGO również występują w badanym materiale: *inteligentne posunięcie, inteligentne komentarza, inteligentny plan, inteligentne rozwiązania*.

Wśród kolokacji rzeczownikowych przymiotnika na szczególną uwagę zasługują połączenia, które realizują schemat INTELIGENTNY + NAZWA URZĄDZENIA. Omawiane kombinacje wyrazowe stanowią zróżnicowany materiał, w którym wyodrębnić można kilka podgrup. Do pierwszej z nich zaliczyć można związki, w których przymiotnik *inteligentny* wskazuje na zdolność da-

nego urządzenia do samodzielnego wykonywania jakichś czynności. Przykładowo, w tekście *Inteligentny odkurzacz* („Focus” 11/06/08) opisany jest sposób działania tego urządzenia: odkurzacz sam czyści podłogi, a po skończonej pracy odnajdzie zasilacz i ładuje baterię, urządzenie wie, odkurzacz sam odnajdzie stację dokującą, samodzielne urządzenie, orientuje się w przestrzeni, potrafi omijać meble, sam znajduje drogę do ładowania i po 2–3 godzinach (zależnie od modelu) wraca do pracy, radzi sobie na dywanie, drewnianych i kamiennych podłogach a także linoleum¹². Występujące w tekście terminy techniczne, takie, jak: *impulsy promieniowania podczerwonego, wirtualna ściana, pompa próżniowa*, wprowadzają do tekstu pierwiastek naukowości – częstokroć quasi- lub pseudonaukowości – tym samym uwiarygodniając „inteligencję” oferowanego odkurzacza¹³.

Inne kolokacje realizujące ten schemat to: *inteligentny dom, inteligentny samochód, inteligentna komórka, inteligentna łódzka, inteligentna zmywarka, inteligentny klimatyzator harmonizujący z każdym wnętrzem, inteligentna wyszukiwarka, inteligentna amunicja, inteligentna pompa auto-CPAP (aparat przeznaczony do terapii bezdechu sennego w trybie auto-PAP), inteligentny podgrzewacz do butelek i słoików, inteligentna kosiarka*. W przypadku niektórych połączeń wyraz inteligentny używany jest do opisywania elementu urządzenia, na przykład *elektroniczne ryglówki z inteligentnym panelem IP-200 do produkcji białizny, inteligentny przycisk Navi Key(tm)*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że przymiotnik *inteligentny* kolokuje się z nazwami własnymi produktów, na przykład *Inteligentny Nowy Siemens C25*.

Przymiotnik *inteligentny* bywa łączony z nazwami urządzeń, które postrzegane są przez użytkowników języka jako nieskomplikowane, na przykład *inteligentny prostownik*, a także z nazwami przedmiotów, które w kategorii potocznej klasyfikowane są raczej jako przedmioty codziennego użytku, na przykład *inteligentna deska do krojenia, inteligentna butelka dla dziecka, inteligentny mop, opakowania aktywne i inteligentne* czy też *inteligentny klucz-matka*.

Przymiotnik *inteligentny* występuje również – czego nie odnotował żaden z analizowanych słowników – w połączeniu z rzeczownikami materiałowymi. Kolokacje tworzą nazwy różnorodnych substancji, na przykład w ba-

¹² *Inteligentny odkurzacz*. <http://www.focus/jak-to-dziala/zobacz/publikacje/inteligentny-odkurzacz>. Dostęp: 18.08.2010. Cytowany fragment tekstu – podobnie jak cały materiał egzemplifikacyjny w artykule – podany jest w postaci oryginalnej.

¹³ Por.: Z. Adamiszyn, *O skuteczności (języka) reklamy*, [w:] *O kształcie języka. Studia i rozprawy*, pod red. nauk. B. Wyderki, Opole, 1999, s. 30.

danym materiale wystąpiło połączenie *inteligentny enzym*. Liczne są kombinacje realizujące tenże model w tekstach informacyjno-reklamowych dotyczących produktów przemysłu kosmetycznego i chemicznego (np. *inteligentne serum przeciwzmarszczkowe pod oczy*, *inteligentny krem pod oczy i na powieki*, *inteligentny krem nawilżający do cery suchej*, *inteligentny krem odżywczy*, *inteligentny proszek do prania*, *inteligentny szampon oczyszczający*, *Inteligentny Żel Przeciwzmarszczkowy na twarz i szyję*, *Inteligentna Maseczka Dotleniająca z witaminą A (retinolem) – z systemem wspomagającym oddychanie*).

Jednostki takie występują również w tekstach z branży farmaceutycznej: *inteligentne tabletki*, *inteligentny syrop*, *inteligentne leki z polimerów*. Warto zwrócić uwagę na użycie znaku cudzysłowu w niektórych połączeniach, wskazującego metaforyczne użycie omawianego przymiotnika („*inteligentne*” polimery, „*inteligentne*” leki przeciwbólowe, *inteligentne kapsułki*, „*inteligentna insulina*”).

Przymiotnik *inteligentny* łączy się także z nazwami cząsteczek, tworzących jakąś substancję lub wchodzących w jej skład. Powstają wówczas takie kombinacje wyrazowe, jak na przykład: *inteligentne molekuly oleju*, *białe, inteligentne granulki tytanowe*, *inteligentne związki w proszkach przeciwbólowych*, *inteligentne włókna poliamidowe*.

W badanym materiale wystąpiła również kolokacja *inteligentna formuła*, często występująca w rozbudowanej postaci, na przykład *Nowy Vaniish Oxi Action Intelligence z formułą Inteligentnego Wyszukiwania Plam*¹⁴. W przytoczonym przykładzie występują angielskie elementy, które mają określoną wartość stylistyczną – dodają opisywanemu produktowi atrakcyjności¹⁵. Inne przykłady kolokacji należących do omawianego typu to: *Inteligentna Formuła Katalizująca Przyrost Beztłuszczowej Masy Ciała*, *inteli-*

¹⁴ Błąd ortograficzny wynika z zastosowania w języku polskim angielskiej zasady ortograficznej dotyczącej pisowni tytułów, nazw itp., w których człony autosemantyczne pisane są wielką literą. Jak nadmienia R. L. Trask, w tekstach angielskich spotyka się inny sposób zapisywania tytułów, który jest identyczny z przyjętym w języku polskim, tzn. wielka litera pojawia się w pierwszym wyrazie wchodzącym w skład tytułu oraz w słowach, których zapis wymaga wielkiej litery niezależnie od kontekstu. Zob.: R. L. Trask, *The Penguin Guide to Punctuation*, London 1997, s. 79–80.

¹⁵ Nasycenie krótkiego tekstu wyrazami angielskimi użytymi na prawach wyrazów-cytatów, zwłaszcza w otoczeniu leksyki naukowej, to bardzo często stosowany zabieg, którego ilustracją jest następujący przykład pochodzący z reklamy balsamu do opalania firmy Polena-Eva, produktu Eva Sun: *Olej ze złotej palmy, silny antyoksydant, neutralizuje wolne rodniki zapobiegając fotostarzeniu. Inteligentna formuła „switch emulsion” o zaawansowanej technologii zapewnia ekstrawodoodporność* (...). Zob.: <http://www.wizaz.pl/kosmetyki/produkt-11328-rec-416187.htm>. Dostęp: 18.08.2010.

gentna formuła pigmentów reagujących, inteligentna formuła wykrywająca i likwidująca plamy, inteligentna formuła folii.

Kolejną podgrupę stanowią jednostki opisujące jako inteligentny dany system. Przykładowo, w badanym materiale wystąpiły następujące połączenia: *inteligentny system prania, inteligentny system sterowania w pralce automatycznej, inteligentny samoadaptujący się system kontroli drgań.*

W badanym materiale występują również połączenia opisujące czynności i działania nie tylko ludzi, ale również urządzeń i maszyn. Na stronie internetowej hipermarketu „Real” w dziale *Aktualności* umieszczono tekst zatytułowany *Inteligentne ważenie* (7.02.2007). W tekście eksponowana jest samodzielność urządzenia podczas czynności ważenia: *waga samoczynnie rozpoznaje produkty na niej położone. Na dotykowym monitorze LCD wyświetlane są obrazki, które należy zatwierdzić poprzez naciśnięcie palcem. Wydrukowana etykietę trzeba już tylko umieścić na produkcie bądź na torebce. Nie musisz już wyszukiwać z długiej listy obrazków czy numerów odpowiedniego artykułu – waga sama podpowiada, co jest ważone w danym momencie*¹⁶.

Podany przykład pokazuje, jak wykorzystana jest metafora przymiotnika *inteligentny* w opisywaniu czynności – urządzenia samodzielnie zmieniają ustawienia, na podstawie określonych wskaźników podejmują decyzje itp., nie tylko mechanicznie wykonują jedną, prostą czynność, ich działanie wymaga „myślenia”, przypominającego ludzkie. Przykładami ilustrującymi omawiany podtyp kolokacji są następujące związki: *inteligentna mikrodermabrazja, terapia inteligentnymi cylindrami* (medycyna naturalna/alternatywna), *inteligentna kompresja sygnału, inteligentne suszenie* (o zmywarce), *inteligentne sortowanie, inteligentne dozowanie wody do mieszanki betonowej.*

Omówione przykłady ilustrują rozszerzenie znaczenia przymiotnika *inteligentny*, który zaczął występować w nowych kontekstach. Wykorzystywany jest bowiem częstokroć do opisu desygnatów, które są wytworami zaawansowanych technologii, czy też czynności wykonywanych dzięki osiągnięciom technicznym. Wyekscerpowane połączenia powstały w wyniku wyzyskania potencjału metaforycznego omawianego leksemu, aktualizowanego w tekstach, które funkcjonują w nowych obszarach tematycznych, odzwierciedlających zmiany zachodzące w społeczeństwie.

¹⁶ *Inteligentne ważenie.* <http://www.real.pl/aktualnosci/nowe-aktualnosci/inteligentne-wazenie/>. Dostęp: 18.08.2010.

3. Ocena normatywna nowych kolokacji rzeczownikowych przymiotnika *inteligentny*

Analiza użyc przymiotnika *inteligentny* w badanych tekstach pozwala stwierdzić, że jest to wyraz modny, nadużywany, tworzący związki wyrazowe, które krytykowane są zarówno przez językoznawców, jak i użytkowników języka, którzy językoznawcami nie są.

Negatywna ocena omawianych połączeń – wywołana prawdopodobnie poczuciem braku odpowiedniości stylistycznej, wynikającej z naruszenia znanych uczestniczkom forum schematów kolokacyjnych¹⁷ – widoczna jest w wypowiedziach pochodzących z *Poznańskiego forum ślubnego*:

Alita: *Dziewczyny mam pytanie „czy tafta mocno się gniece???*

Iskierka: *zwykła tafta raczej się gniece. Ale większość nowszych modeli jest już robiona z nowego rodzaju – tzw. tafty inteligentnej, i ta się podobno nie gniece...*

ibi1987: [cytat: tafty inteligentnej] *Fajnie się nazywa :)*

Alita: *Teraz wszystko jest „inteligentne”, inteligentna lodówka, proszek do prania, lodówka. Można niezłych kompleksów dostać :) :)*

ibi1987: *Wiecie to ja się czuje przy tym głupia. Zawsze wydawało mi się że tylko człowiek może być inteligentny (skoro stwarza dane maszyny itp.)... ale że na przykład tkanina jest inteligentna... to dla mnie nadal nie pojęte...*¹⁸

Z wypowiedzi wynika, że używanie omawianego określenia z nazwami innymi niż wyraz *człowiek* i określenia synonimiczne – można założyć, że uczestniczki forum zaakceptowałyby połączenia z innymi nazwami apelatywnymi, które są składnikami typowych kolokacji tegoż przymiotnika – budzi sprzeciw internautek. Tendencję do nadużywania przymiotnika *inteligentny* skomentował również w jednym ze swoich skeczów kabaret „Hrabi”, parodiując tekst reklamy pasty do zębów: *Pasta „Whitclean” posiada inteligentne granulki, każda z nich ma wyższe wykształcenie.*

Niektóre połączenia wyrazowe są nietrafne ze stylistycznego punktu widzenia – zakładając, że nie są to terminy – na przykład wyrażenie *inte-*

¹⁷ Alison Wray przyjmuje, że różnorodne schematy łączliwości wyrazowej istnieją w leksykonie mentalnym użytkowników danego języka. Zob.: A. Wray, *Formulaic Language: Pushing the Boundaries*, Oxford 2008, s. 12.

¹⁸ *Sukienkowe dylematy*. 06.03.2009. Poznańskie forum ślubne. Forum ślubne dla par z Poznania i Wielkopolski. <http://poznan.forumslubne.php?p=42885>. Dostęp: 18.08.2010.

*ligentny grzyb*¹⁹ czy *inteligentny kosz na śmieci*²⁰. Połączenie przymiotnika *inteligentny* z rzeczownikami nominującymi desygnaty, którym użytkownicy języka polskiego nie przypisują zdolności do myślenia, zaskakuje, ponieważ te kombinacje wyrazowe powstają w wyniku odstępstw od znanych schematów kolokacyjnych. Podobnie jest w przypadku nazw czynności, takich jak: *inteligentne nawożenie*, *inteligentne opryski*. Omawiane kombinacje wyrazowe stanowią we współczesnej polszczyźnie innowacje, które podlegają ocenie.

Halina Kurkowska, pisząc o ocenie innowacji, dzieli kryteria na wewnętrznojęzykowe (kryterium wystarczalności języka i kryterium ekonomiczności języka) oraz zewnętrznojęzykowe (kryterium stopnia upowszechnienia, kryterium autorytetu kulturalnego, kryterium narodowe)²¹. W niektórych wypadkach nowo powstałe kolokacje mogą być uzasadnione potrzebą wypełnienia luki w leksyce języka polskiego, za przyjęciem ich przemawia również kryterium ekonomiczności.

Aby określić stopień upowszechnienia badanych kolokacji, konieczne jest przeprowadzenie badań na większej próbie tekstów. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że połączenia przymiotnika *inteligentny* z nazwami urządzeń i sprzętów są już stałymi konstruktami językowymi z pogranicza leksyki i frazeologii. Bardzo ważne są również dwa pozostałe kryteria, tj. autorytetu kulturalnego i narodowe.

¹⁹ Polyversum – Phytium oligandrum. *Inteligentny grzyb. Naturalny środek o działaniu grzybobójczym stosowany w wielu uprawach warzywniczych i sadowniczych na całym świecie. Dopuszczony do upraw ekologicznych, bez karencji. Nie pozostawia jakichkolwiek pozostałości w roślinach uprawnych. Dodatkowo stymuluje wzrost roślin poprzez wprowadzenie do nich fitohormonów oraz fosforu i cukru.* <http://www.bioagris.pl/polyversum>. Dostęp: 17.08.2010.

²⁰ INTELIGENTNY KOSZ NA ŚMIECI 149,00 zł. *Stalowy kosz na śmieci z automatycznym otwieraniem. Plastikowy wkład – ułatwiający opróżnianie. Pojemność 9 litrów Wy-miary: Średnica 25 cm Wysokość 36 cm. Tradycyjne kosze na śmieci wymagają kontaktu z pojemnikiem. Jest to niewygodne – gdy w jednym ręku trzymamy odpadki musimy drugą ręką otworzyć pokrywę kosza – i niehygieniczne. W przypadku koszy z pedalem jesteśmy ograniczeni miejscem, gdzie kosz będzie wygodnie dostępny. Automatyczne otwieranie pojemnika eliminuje oba problemy. Wystarczy zbliżyć rękę na odległość ok. 10 cm. Przed panelem sterowania, a pokrywa otworzy się automatycznie udostępniając kosz, a po odsunięciu ręki zamknie się samoczynnie. System automatycznego otwierania i zamykania składa się z komputerowego sterownika, czujników ruchu na podczerwień, mechanicznej transmisji i elektrycznego zasilania. Cały system zapewnia minimalną konsumpcję energii i długą żywotność urządzenia. Więcej informacji znajdziesz na stronie [www. produktu](http://www.produktu). Zachowano pisownię oryginału.* <http://www.market-az.pl/kategoria197/produkt2138/product.info.html>. Dostęp: 20.08.2010.

²¹ H. Kurkowska, *Teoretyczne zagadnienia kultury języka*, [w:] D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego*, t. I, Warszawa 1986, s. 22–45.

W ocenie omawianych połączeń należy również uwzględnić inny problem, mianowicie potencjalną niejasność sensu niesionego przez połączenie wyrazowe mające w swoim składzie omawiany przymiotnik. Użytkownik języka może mieć problemy ze zrozumieniem wyrażen takich, jak na przykład *inteligentna deska do krojenia*, *inteligentny żel w sprayu* czy *inteligentna torebka dla pań*. Pojawia się pytanie, co konkretnie znaczy przymiotnik *inteligentny* w przytoczonych połączeniach wyrazowych.

Omawiany przymiotnik niesie bardzo ogólnikową treść, która w odczuciu mówiącego jest zbliżona do tej przekazywanej przez przymiotniki ‘automatyczny’ lub ‘nowoczesny’, zwiększa atrakcyjność przekazu, nie niesie jednak konkretnych informacji. Jerzy Bralczyk słusznie upatruje w takich zabiegach stylistycznych manipulacji i stwierdza, że „użycie wyrazu o szerokim zakresie może zwiększyć siłę jego oddziaływania, brak precyzji sprzyja pozytywnemu odbiorowi, a wieloznaczność zabezpiecza przed zarzutem kłamstwa lub stwarza dodatkowe pozytywne odniesienia”²². Tak jest w przypadku omawianego wyrazu, który ma wyraziste, jednoznacznie pozytywne konotacje.

Wyrazy modne – a do takich należy przymiotnik *inteligentny* – zubożają język, ponieważ zamiast synonimicznych określeń używa się właśnie słów, na które panuje moda. Omawiany przymiotnik postrzegany jest przez rodzimych użytkowników języka jako atrakcyjny i wypiera inne bliskoznaczne słowa, które czasami precyzyjniej oddałyby przekazywany sens. Wykorzystywany jest często w tekstach informacyjno-reklamowych jako nośnik nie informacji, ale i wartościowania. W niektórych przypadkach druga z wymienionych funkcji dominuje nad pierwszą, służąc charakterystycznej dla reklamy manipulacji językowej.

4. Propozycja opisu leksykograficznego przymiotnika *inteligentny*

Przymiotnik *inteligentny* jest jednostką leksykalną, której znaczenie uległo rozszerzeniu. Jednym z czynników, które wywołały owo rozszerzenie, jest wpływ języka angielskiego, z którego kalkowane są liczne terminy z zakresu techniki²³. Potrzeba nominacji nowych zjawisk zmusza użytkowników języka

²² J. Bralczyk, *Język na sprzedaż, czyli o tym, jak język służy reklamie i jak reklama używa języka*, Gdańsk 2004, s. 64.

²³ Przykładowo, nazwa nowoczesnego długopisu *Smartpen* firmy Livescribe tłumaczona jest jako *inteligentny długopis*. Nazwa *Smartpen* to compositum złożone z dwóch wyrazów: przymiotnika *smart*, którego jedno ze znaczeń to ‘bystry, mądry, sprytny’, oraz rzeczownika *pen* o znaczeniu ‘pióro, piórko’ (por. *ballpoint pen* ‘długopis’; WSAP: 865, 1100).

do nadania nazwy powstającym przedmiotom. W wielu spośród analizowanych przypadków użycie przymiotnika *inteligentny* wynika z ekonomiczności – zamiast wielowyrazowej, opisowej nazwy występuje jedno słowo.

Ponadto, przymiotnik *inteligentny* to nośnik pozytywnego wartościowania, jest więc określeniem pożądanym w tekstach informacyjno-reklamowych. Połączenie przymiotnika *inteligentny* z leksyką nacechowana naukowością jest często zabiegiem mającym na celu wprowadzenie do tekstu scjentyzacji²⁴. Na nadużywanie w tekstach reklamowych terminów technicznych, skrótów i wyrazów obcych, zwłaszcza angielskich zwraca uwagę Piotr Lewiński, który stwierdza, że „ich funkcją nie jest tak naprawdę informowanie człowieka o zaletach rekomendowanego produktu (...), ale robienie na nim wrażenia naukowością, nowoczesnością czy wyrafinowaną technologią”²⁵.

Analiza zebranego materiału wykazała, że przymiotnik *inteligentny* tworzy kolokacje rzeczownikowe według kilku modeli. Wśród badanych jednostek występują związki, które pojawiły się w opracowaniach leksykograficznych, z których przytoczone zostały znaczenia przymiotnika *inteligentny*. Należy podkreślić, że omawiany przymiotnik wykształcił znaczenia wtórne wykorzystywane bardzo często do opisywania elementów stechniczowanego świata. Kolokacje nazywające urządzenia i przedmioty codziennego użytku są nowymi kombinacjami w polszczyźnie i dlatego nie są rejestrowane jako materiał egzemplifikacyjny w analizowanych słownikach.

Skonfrontowanie zebranego materiału z definicjami słownikowymi przymiotnika *inteligentny* pozwala wskazać następujące użycia analizowanego leksemu, których realizacjami są podane jako materiał przykładowy kolokacje rzeczownikowe:

1. o człowieku: ‘taki, który jest obdarzony inteligencją – zdolnością do uczenia się, myślenia, radzenia sobie z różnymi problemami i w różnych okolicznościach’
inteligentny mężczyzna, inteligentna dziewczyna, inteligentne towarzystwo, istoty inteligentne
2. o zwierzęciu: ‘takie, które wykazuje pewne cechy inteligencji, np. zdolność do rozwiązywania konkretnych problemów’
inteligentny pies, inteligentna papuga, inteligentne zwierzęta
3. o wyglądzie: ‘taki, który znamionuje inteligencję’
inteligentny wzrok, inteligentna twarz, inteligentne spojrzenie, inteligentne oczy

²⁴ O scjentyzacji zob.: D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2008, s. 181–182.

²⁵ P. Lewiński, *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999, s. 177.

4. o działaniu człowieka lub jego efekcie: ‘taki, który świadczy o czyjejs inteligencji’
Inteligentny komentarz, inteligentna dyskusja, inteligentne zachowanie
5. o urządzeniu lub przedmiocie, bądź ich elemencie: ‘takie, które samodzielnie wykonuje jakąś czynność’
inteligentna lodówka, inteligentna wyszukiwarka, inteligentny panel
6. o czynności wykonywanej przez niektóre urządzenia: ‘niemechaniczna; taka, która wymaga czynności przypominającej myślenie, tj. wiąże się np. z samoczynnym zmienianiem ustawień, doбором parametrów w danej sytuacji, itp.’
inteligentne sortowanie, inteligentne dozowanie, inteligentne ważenie
7. o systemie: ‘taki, który jest samodzielny’
inteligentne systemy transportowe
8. o substancji lub jej składnikach: ‘aktywny, ciągle działający’
inteligentne molekuly, inteligentne cząsteczki

Przymiotnik *inteligentny* występuje również jako element terminów, spośród których przynajmniej te o wysokiej frekwencji powinny również znaleźć się w artykule hasłowym, na przykład: *psychologiczny* inteligentne zachowania człowieka; *bankowy, urzędowy* inteligentna karta; *wojskowy* broń inteligentna. Ponadto, z powodu obserwowanej tendencji nadużywania przymiotnika *inteligentny* jako wyrazu modnego zalecane byłoby uwzględnienie informacji o charakterze normatywnym w artykule hasłowym.

Wnioski

Analiza zebranego materiału pozwala stwierdzić, że we współczesnej polszczyźnie pod wpływem różnorodnych czynników doszło do znacznego rozszerzenia znaczenia przymiotnika *inteligentny*. Omawiany przymiotnik tworzy kolokacje według kilku modeli. Liczne połączenia wyrazu *inteligentny* z rzeczownikami powstały w wyniku potrzeby nazwania nowych przedmiotów i zjawisk ze sfery technicznej. Z poprawnościowego punktu widzenia zastrzeżenia budzą niektóre z analizowanych połączeń, zwłaszcza tych, w których przymiotnik ten jest semantycznie pusty.

Opis leksykograficzny przymiotnika *inteligentny* powinien uwzględniać rozszerzenie znaczenia tegoż leksemu. Pojawiły się bowiem nowe, nierejestrowane przez dotychczasowe opracowania słownikowe możliwości jego użycia. Ważnym elementem artykułu hasłowego jest materiał przykładowy, pochodzący z korpusów języka polskiego, obejmujących różnorodne teksty, który powinien odzwierciedlać autentyczne użycia tego przymiotnika we współczesnym języku polskim.

Rozwiązania skrótów

- BBI – Benson M., Benson E., Ilson R., *The BBI Dictionary of English Word Combination*, Poznań 1998 (Amsterdam – Philadelphia 1997).
- EAC – Douglas Kozłowska Ch., *English Adverbial Collocations*, Warszawa 1991.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańki, t. I, Warszawa 2000.
- NSJP – *Nowy słownik języka polskiego*, pod red. nauk. B. Dunaja, Warszawa 2005.
- OCD – *Oxford Collocations Dictionary for students of English*, pod red. J. Crowther, S. Dignen, D. Lea, Oxford 2002.
- PSWP – *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, pod red. H. Zgółkowej, t. 14, Poznań 1998.
- SEC – Kozłowska Ch. D., Dzierżanowska H., *Selected English Collocations*, Warszawa 1993.
- SDS – Bańko M., *Słownik dobrego stylu, czyli wyrazy, które się lubią*, Warszawa 2006.
- SFJP – Skorupka S., *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, 1999 (1967).
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, t. I, Warszawa 2003.
- WSAP – *Wielki słownik angielsko-polski PWN. English-Polish Dictionary*, pod red. J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa 2002.
- WSFJP – Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.

Korpusy języka polskiego

Korpus Języka Polskiego PWN. <http://korpus.pwn.pl>

Korpus IPI PAN. <http://korpus.pl>

Narodowy Korpus Języka Polskiego. <http://www.nkjp.uni.lodz.pl>

Strony internetowe

Eva Sun. <http://www.wizaz.pl/kosmetyki/produkt-11328-rec-416187.htm>.

Inteligentne ważenie. <http://www.real.pl/aktualnosci/nowe-aktualnosci/inteligentne-wazenie/>.

Inteligentny grzyb. <http://www.bioagris.pl/polyversum>.

Inteligentny kosz na śmieci. http://www.market-az.pl/kategoria197/product2138/product_info.html.

Inteligentny odkurzacz. <http://www.focus.pl/jak-to-dziala/zobacz/publikacje/inteligentny-odkurzacz>.

D. Olszewska, *Psią kupę podrzuc sąsiadowi*, „Gazeta Wyborcza” (29.01. 2009). http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,6213129,Psia_kupe_podrzuc_sasiadowi.html.

Poznańskie forum ślubne. Forum ślubne dla par z Poznania i Wielkopolski. <http://poznan.forumslubne.pl>.

COLLOCABILITY OF THE ADJECTIVE *INTELLIGENTNY* ('INTELLIGENT') IN THE MODERN POLISH LANGUAGE

S U M M A R Y

The aim of the paper is to discuss the collocability of the adjective *inteligentny* ('intelligent') in the modern Polish language. The adjective analyzed belongs to so-called fashionable words. The lexicographic entries of selected dictionaries are analyzed with a view to presenting the meanings and schemata, which are confronted with the collocations realizing the pattern *INTELLIGENTNY* + a NOUN excerpted from press texts and texts of commercial nature. The objective is to determine and discuss the differences between the actual usage of the adjective *inteligentny* and its lexicographic description in the latest dictionaries of the Polish language.

The analysis of the corpus of collected Polish collocations composed of the adjective *inteligentny* and various types of nouns shows that apart from the schemata included in the dictionaries consulted new collocations, frequently used in modern texts, have been coined. The new combinations, the formation of which mostly result from the nomination needs connected with the development of technology, are discussed and evaluated in terms of usefulness, accuracy and correctness. The model of lexicographic description of the adjective in question, based on the analysis of its actual usage, is also presented.